

»Klassiker är en sak. Men levande? Levande är rimligen något annat. Fröding alltså – är han en levande klassiker?

Frågan kan ges olika svar.

Och denna bok kan vara ett av dem.

Här skriver femton svenska författare om Fröding. De är ombedda just som författare, i egen rätt, inget annat. Valet av dem är mitt personliga, eller mitt nyckfulla. De är alla sådana som jag själv med glädje läser – vilket deras ämne för stunden än må vara. Redaktörssysslans har därför varit enkel: att beställa, och så småningom läsa, dessa texter om en diktare i det förflutna, som jag också mer än gärna läser. Sådant är stilla fröjd, antologimakarens gamman. Beställningarna var fritt formulerade: »Skriv vad du vill om Fröding – gestalten, verket, mytologin, eller någonting annat.«

Ur Staffan Söderbloms förord

Staffan Söderblom, författare och adjungerad professor vid Göteborgs universitet, har sammanställt femton personliga betraktelser över Gustaf Fröding, skrivna av författare verk-samma hundra år efter den store skalden. Inget bidrag är det andra likt. Här finns nytolkningar av hans lyrik. Här finns nyskriven lyrik. Här finns tankar och reflexioner kring Frödings liv och verk, siktade genom olika författartemperament.

Är Fröding en levande klassiker?

Denna boks svar är: ja.

WAHLS
i samar
GUSTAF

800 19 00 9426 27

BTJ System AB



ISBN 91-46-17100-2



9 789146 171003

Jag utropar Fröding FEMTON FÖRFATTARE HUNDRA ÅR EFTER

VG&Z FRÖDING

Jag!

utropar Fröding

FEMTON FÖRFATTARE,
HUNDRA ÅR EFTERÅT

W&W/GUSTAF FRÖDING-SÄLLSKAPET



Nedanförmänskligt

Det är en melodi som alltjämt sjunger i mig. Den rör sig om skaparens ord till varje föremål i dess skapelsestund.

(Fröding till Ida Bäckmann när hon en dag besökte honom på sjukhuset)

GUSTAF FRÖDING lyckades livet ut bevara en frisk sinnlighet. Hans människosyn förblev solidarisk. Han kunde leva sig in i både människor, djur och växter, till slut till och med i urberget. Samtidigt utvecklade han svår alkoholism och odlade ett självförakt tills det blev sjukligt. »Om civilisationens utveckling i långa stycken liknar individens utveckling ... har vi då inte skäl att ställa diagnosen att vissa civilisationer eller civilisationsepoker – möjligtvis hela mänskligheten – har blivit neurotisk?» frågar sig Sigmund Freud. Inte har den blivit friskare under 1900-talet. Jag läser Frödings sjukdomsdikter som berättigade nödrop av en som levt sig in i en sjuk värld och försökt finna vägar ut därifrån, och vidare.

I sex år kring sekelskiftet 1900 satt han inspärrad på Uppsala hospital. Under denna period tillkom »Mattoidens sånger«, det betyder den halvgalnes. I dessa ingår hans märkliga »Nedanförmänskliga visor«. En poet tar det mänskliga i försvar mot tidens låga konjunktur. Det kan han bara göra inifrån densammas djupa elände. Under tiden som Fröding

höll på med sina nedanförmänskliga dikter studerade han flitigt filosofiska och religiösa skrifter och var däremellan djupt deprimerad och gjorde talrika självmordsförsök. När han från detta läge såg sig om i tillvaron hamnade han så djupt som i materian:

Tungt och trögt och stoftuppblandat
älskar stoftets son.

Han sökte det allmänmänskliga. Då hamnade han i råäm-
nena och grundmaterialet till själva livet. Det var nog ett
uttryck för hur svårartad hans personliga kris blivit. Hans
dikter om några stycken marknära djur och växter och vissa
elementära naturfenomen är inte några utifrån givna lik-
nelser. Han har avskaffat distansen och funnit närheten.
Dikterna återger det föremålsliga som primär skapelse. De
är inte resultat utan ny essens, som har tagit sin början. När
naturen lever i Frödings poesi beror det mindre på iaktta-
gelse än på inlevelse och identifikation.

[...] hufvudsaken att värka lif omkring sig, man må äljest begynna
hur som helst.

(Brev till Ida Bäckmann 1896)

I andra kulturer än den västerländska, särskilt asiatiska,
betraktar sig människor av tradition som självklart ingåen-
de delar av naturen. Man tillåts att få uppleva att man har
sitt liv gemensamt med djuren och växterna och även med
berg och vatten. Hela jorden ses som levande. Fröding fann
stöd i teosofin och i buddhismen för vad vi nu för tiden kal-
lar ekologisk helhetssyn. Sådana känslor av allmän tillhö-
righet till jorden kan nog i entusiastiska tillstånd och andra
krislägen arketypiskt ansätta vilken känslig och receptiv

människa som helst, som har förmågan att öppna sig. Då
suddas alla konstgjorda gränser ut. Då kan även andra liv
än människors sippra in och fylla själen. Nordiska diktare
har till exempel lätt för att känna sig vitaliserade av gran-
skog och blanka insjövatten. Livet som allmän och erotisk
kraft strömmar ofta ut och in mellan naturen och poeters
verk.

Men Fröding blir ingen naturmystiker. Han bevakar med
klart förnuft även under sjukdomstiden gränsen mellan
människan och de andra organismerna. »Varje väsen säger
[...] vad det är, vad det vill, vad det äger«, skriver han och
formulerar ett synsätt i Darwins efterföljd som först i vår
tid fått sin idémässiga utformning. Det började med biolo-
gen och tänkaren Jakob von Uexküll i *Umwelt und Innen-
welt der Tiere* 1909, där denne utvecklar en teori för arters
och även -individuers miljöbestämda integritet med formeln
»för fjärilar finns bara fjärilssaker«. Därav följer att för män-
niskor finns bara människosaker. Vi måste göra klart för oss
att varje organism tillhör verkligheten på sitt eget sätt och
inte som vi människor föredrar att se på saken, när vi under-
ordnar dem vårt intresse, förklarade von Uexküll. Varje
organism har sin särskilda förutsättning, som bör beaktas,
fastän de alla ändå hänger ihop. De har var sin »Umwelt«.
Det är detta synsätt som sent omsider fått oss att börja beak-
ta den biologiska mångfalden. Fröding är tidigt ute. Hans
nedanförmänskliga dikter är inte bara inlevda, de är med-
levda så till vida att den traditionellt cartesianska uppdel-
ningen i subjekt och objekt här har upphävts till förmån för
hela små verkligheter. Så ser upplysta människor i dag till-
varon som en sammanhållen väv där alla olika mönster går
i varandra och varje liv är eget och inget är sig självt. På den

elementära nivå där poeter verkar är människan ofta del av berg och blad med samma självklarhet som vi blir del av luften när vi andas och maten när vi äter. Naturligtvis kunde Fröding efteråt med ruelse och skam konstatera att han gjort bort sig. Men det hade i så fall inte med dikterna utan med konventionerna att göra. Hans konst grundar sig nedanför tanke, taktik och analys på själva existensen. Den upprättar i läsaren kontakten med verkligheten. Poesin har sällsynt goda förutsättningar att hjälpa människan tillbaka till naturen. Frödings naturdikter framstår som vår litteraturs första på en gång ekologiska och etologiska poem.

De små märkvärdiga expressionerna »Regn«, »Solskenet«, »Gråbergssång«, »Ett grönt blad på marken«, »Snigelns visa«, »Myra med barr« och »Vargsång« leder inte till naturen som en slutstation trots att det mänskliga har stigit ut ur tankens rum och gått före även perceptionen. Livet har gått vidare men utan att upphöra, som när gamla kineser övervägde det universella hos oansenliga ting. De betraktade naturen som denna såg på sig själv. Även sin passion skulle den vise lägga av till förmån för tingen som tog hand om även den. Kärleken övergavs i naturen. Den kunde sedan, i sin ofattbara frihet, uppenbaras där i vad som helst, förutsatt, såklart, att man inte sökte den. De nedanförmänskliga dikterna är ett slags lyckliga totalförluster. Fröding var en passionerad människa.

Det vanliga är att man betraktar naturbesjälade dikter som antropomorfa, förmänskligade. Poeten flyttar över sina känslor på gråberget och låter gråberget sucka tungt för att han själv känner sig förstenad och utom räckhåll för mänsklig värme. I Frödings fall bör nog en sådan bild kompletteras. Vad är det för slags människa han lever in i naturen?

Här finns varken bättre eller sämre. Ingen bitterhet, ingen ironi. Frödings naturnära dikter är objektiva sedan hans subjekt gått åt sidan, undergått metamorfos eller upphört att hävda utanförstående ensidighet. De små djuren, solstrålen och det andra står i stället för en mänsklig förebild, ungefär som man kan tänka sig att Narkissos gått hem men lämnat spegelbilden kvar på dammen. Där krackelerar den som när man slängt en sten i vattnet. Det nedanförmänskliga hos Fröding bildar ny gestalt, »morfe«, sedan den tillhörande människan, »anthropos«, räddat sig som allmän egenskap av solidaritet med det organiska i naturen. Här råder motsatsen till Nietzsches övermänniska. Det nedanförmänskliga blir inte mindre storslaget för att profilen är låg. Just avsaknaden av mänskliga hänsyn hos Nietzsche har gjort hans övermänniskoideal omöjligt. Kanske en solidaritet med det blygsamma, som hittills undgått korruption, kunde vara en bättre grund att bygga världen på?

Swedenborg ansåg att människan efter sin död kunde leva vidare som vanligt. Hos Fröding kan man tänka sig att det är storheten hos människan, det vill säga förhoppning, solidaritet och ett ödmjukt förhållningssätt, som får leva vidare och som genomtränger den fysiska världen. Det är som att gå på kyrkogården och höra andar viska med obestämbara röster, men man ser bara de vanliga djuren, växterna och stenarna. Myran, gråberget, bladet och så vidare tar över och bistår det mänskliga. Nyplatonikerna gjorde inte alls så. De arrangerade vår verklighet på ett maktfullkomligt hierarkiskt sätt. Gud i egenskap av ren ande gavs högsta ledningen i toppen. Därunder rådde änglarna. Sedan kom människorna som förenade ande och materia, och det ansågs inte självklart att alla gjorde det. Under oss ordnades

djuren, därunder växterna och längst ner berget och sterna. Fröding struntar i detta högaktningfulla översitteri. När han lever sig in i det gröna bladet på marken har han gett bort allting. Han har avfärdat en uppblåst idealitet till förmån för enkel marknära omsorg och livskänsla. Han låter sitt mänskliga möta, inte änglarna och Gud i höjden, utan de lägsta varelserna. Han lyssnar till det gröna bladet, sluter upp bakom arbetsmyran och känner med den hotade snigeln. Han ger det lägsta röst av sig. Man behöver kanske bli nästan vansinnig för att i vår exploateringskultur våga ta poetiskt ansvar för markernas kryp. Dessa små dikter av Fröding är sällsynta exemplar i västerlandet.

Elsa Beskow lät brännässlor och kantareller uppträda som människor. Hon lyfte naturens låga varelser till i nivå med oss. Väl på plats där började de resa anspråk tillbaka. Efter att först ha uppträtt utklädda till människor började tingen tala med egen röst. Så kommer det sig att naturen nu ställer krav på oss människor, så att vi kan ta till oss »Snigelns visa« litegrand på snigelns villkor, som snigeln ser på oss:

Hum, hör dån,
hum varifrån
är svårt hot?
Stor svart fot,
bäst krypa in
i hyddan sin.

Dikten »Ett grönt blad på marken« kunde ställas som motto för grön överlevnadspolitik, sedan det gått så illa att vanlig frisk grönska fordrar ny skapelse, för att skogen blivit industriellt nersolkad och förgiftad:

Grönt! Gott,
friskt, skönt vått!
Rik luft, mark!
Ljuvt stark,
rik saft,
stor kraft!
Friskt skönt
grönt!

Frödings naturdikter är inte några underkastelser. Där råder livskänslan, där mediteras inte på distans. De blir inte till som undanflykter. Fröding snuddar vid reinkarnationsidén i hinduismen med dess uppfattning att varje människa kan existera i oändlighet här på jorden, för att hon får leva vidare i den ena organismen efter den andra. I dag har den tanken blivit aktuell även i västerlandet, när vi här börjat bedöma att människan som död lever vidare i ett kretslopp genom att som beståndsdelar ta plats i mikroorganismer, svampar, växter och djur. Naturen som ett sakrament förnyar oss, något vi omöjligen kan klara bara som oss själva.

I träd vill jag susa,
i gräs vill jag gro,
i fors vill jag brusa,
i hög vill jag bo,
i lunden sväva
kring ättehögen
invid älven där näckbladen vila.

Så talar elementaranden i dikten med samma namn. Walt Whitman övervägde också en hädangång i det elementära:

Jag löses upp i virvlar och låter mig spridas i lätta dunlika tussar.
Jag testamenterar mig själv till jorden och återuppstår som det gräs
jag älskar.

Vill du träffa mig igen, titta då under dina skosulor.

(*Sången om mig själv* översatt av Rolf Aggestam)

Det är från ett sådant nedanförmänskligt perspektiv som snigeln hos Fröding oroad ser upp mot människan. Whitman ger anvisningar om sin reducerade position men Fröding är själva denna belägenhet. Människolivet skall börja på nytt »som fukt och som skimmer och luft«, som det heter i »Elementarande«. Sinnena och känslorna har lösts upp och begett sig med full skapande förmåga in i tingens värld. Naturen har en sällsam förmåga att vitalisera oss människor när vi vistas där. Då kan vi lätt, genom till exempel solskenet, få för oss skaparkraft. Det är nog vad som ligger i uttryck i stil med »jag älskar kvällsljuset«, eller våren eller sädesärlan. Upplevelseförmågan blir en genom naturen möjliggjord kärlek.

Vår fantasi, säger Coleridge, är »essentiellt vital«. Så flödar livskänsla över i ren kreativitet. Poeten tycker sig vara en skapare som fångar in den. Sådan lust känner inga gränser. Fröding fann några små täta och konkreta uttryck för en amorf naturkänsla som samtidigt var hans kropps urkänsla. Whitman ville som alltomfattande människa ge röst åt dimma och skalbaggar. Fröding lyssnar underifrån till sig naturens egna små visor. Sådan poesi är nästan utrotad, eller ännu knappt upptäckt.

Den teosofiska dikten »Den skapande nyskapade« inleds med en prolog där en man ser sig själv dö bort från jordens yta för att irra i rymden i tvåtusen år. Men sedan landar han »ensam på en ung stjärna« och är då inte sin egen förakta-

de person längre utan en skapare som i sig förenar man och kvinna:

När jag ler,
uppstår ljus,
är jag vred,
glöds
allt,
när jag ser
på stoft ned
föds
ur grus
gestalt.

En förutsättning för »Nedanförmänskliga visors« nyfödda organismliv är det råa materialet av diktarens eget liv, sedan detta brutit samman. Här samlas det ihop och visar sig då ha blivit kosmiskt representativt. Fröding byter i en slutlig illusion sina känslor av skam och skuld, som var starka i honom, mot vilda smådjur och fysisk natur. Man kunde bygga en religion på det. I titeldikten anges ett program där poeten med stor säkerhet formulerar en natursyn som först i våra dagar börjat tas på allvar:

Varje levande väsende säger,
om ock endast från fjärran likt människotal,
vad det är, vad det vill, vad det äger,
så av verksamhetsart som av lycka och kval,
och de ting som ej leva, de sjunga
för de sinnen som uppfatta klart,
om ock icke med strupe och tunga,
även de om sin särskilda art.